

DYRERITEN I GEN 15,7-21

BO SONN

I Januar 2010 modtog jeg ”Collegium Biblicums Eksegetiske Specialepris” for specialet *Dyreriten. En analyse af det ceremonielle forløb i Gen. 15,7-21*. Prisen blev overrakt på foreningens årsmøde i København, hvor jeg præsenterede specialet for mødets deltagere. Den følgende artikel er en udvidet fremstilling af denne præsentation, og i den forbindelse vil jeg takke Collegium Biblicum for at stille plads til rådighed i nærværende årsskrift. Jeg vil desuden benytte lejligheden til endnu engang at takke for prisen, samt udtrykke en særlig tak til min vejleder, Søren Holst.

1. Gammeltestamentlig surrealisme

I 1924 introducerede forfatteren André Breton surrealismen med skriftet *Manifeste du surréalisme*, hvori credoet lød, at der i fremtiden ville ske en sammensmeltning af de to tilsyneladende modsatte tilstande, drøm og virkelighed, i en slags absolut realitet, en overrealitet. Breton blev ledt på sporet af denne realitet en aften i 1919, netop som han var ved at falde i søvn, og en sætning, akkompagneret af en vag visuel repræsentation, pludselig fremstod for ham: ”En mand er skåret i to af vinduet.”¹ Den fremtid, Breton fik for øje, havde dog været for længst, for skellet mellem drøm og virkelighed blev allerede ophævet, i det vi kender som Det Gamle Testamente.

Specialet *Dyreriten. En analyse af det ceremonielle forløb i Gen. 15,7-21* blev ansporet af tanken om, at visse gammeltestamentlige forfattere var surrealistiske før surrealisterne. Tanken kom af, at jeg ikke kunne forlige mig med den danske autoriserede Bibels oversættelse af det hebraiske ord חֲמוֹטָה til *tung* eller *dyb søvn* to steder i Gammel Testamente. Det ene var Gen 15,12, hvor Abram falder i en *tung søvn* umiddelbart før en passage, der kræver fuld opmærksomhed (jf. partiklen חֲנִיחַ i v.17). Det andet var Job 4,13, hvor en person i en *dyb søvn* på trods heraf er åben over for vage sanseindtryk og en særlig form for indsigt (jf. v.12.14-16). Det hang ikke sammen. Forklaringen måtte være, at חֲמוֹטָה, i disse sammenhænge, ikke er en bevidstløs tilstand, som f.eks. Adams *tunge søvn* i Gen 2,21 eller Sauls *dybe søvn* i 1 Sam 26,12, men en perceptiv tilstand i den modsatte ende af erkendelsesspektret, altså en *let* eller *overfladisk søvn*, hvori den pågældende opnår en særlig form for indsigt og erkendelse, samtidigt med at han er åben for sanseindtryk. Det var her André Breton og surrealismen kom ind i billedet, for Breton beskrev jo netop en sådan fluktuerende tilstand mellem drøm og virkelighed, som indgang til sin særlige vision om en surrealistisk fremtid. Disse tanker, om en gammeltestamentlig surrealisme, blev anledning til en nærmere interesse for det ceremonielle forløb i Gen 15,7-21, som Abrams *tunge søvn* i v.12 måtte være en integreret del af.

2. Problemet med dyreriten i Gen 15,7-21

Ved et nærmere eftersyn var dyreriten i Gen 15,7-21 nok en af de mærkeligste riter i Det Gamle Testamente. Tag f.eks. v.17, hvor der står følgende: ”Da solen var gået ned, og det var blevet bælg mørkt, SE! En rygende ovn og flammende fakkel passerede mellem disse stykker”. Hvorfor passerer en ”rygende ovn” og ”flammende fakkel” mellem nogle ”stykker”, dvs. mellem en treårig kvie, en treårig vædder, en treårig ged, en turteldue og en dueunge, som Abram forinden i v.9-10, og på Jahves befaling, har skåret midt over, på nær fuglene, og lagt i en allélignende formation? Handlingerne må bekræfte forjættelsen om landet, som stykket i v.7 starter ud med, men spørgsmålet er hvordan?

¹ For en udmærket webudgave af Bretons manifest m.m., se <http://www.scribd.com/doc/186128/Manifesto-of-Surrealism-Andre-Breton>.

En klassisk tolkning af dyreriten er, at det er Gud, i skikkelse af en rygende ovn og flam-mende fakkel, der passerer mellem rækken af offereguede dyr. Derved sværger han, at såfremt han ikke holder sit løfte om land, vil der overgå ham samme skæbne, som de dyr, han passerer imellem. Der er altså tale om en betinget selvforbandelse, en gammeltestamentlig version af et "ama'r halshug". Der er også andre tolkninger, f.eks. unions-tolkningen, overførsel-af-liv-tolkningen; og så er der dem der mener, at der er tale om et pagtratifikationsoffer². Hvad enten man er til den ene eller anden tolkning, har der været en tilbøjelighed til at afgrænse dyreriten til v.9-10 og v.17(-18)³. Dvs. dyreriten forberedes i v.9-10, hvorefter man springer til v.17, hvor dyreriten udføres. Der levnes altså ikke plads til de mellemliggende vers, hvor Abram skræmmer en rovfugl væk fra kadaverne, og hvor han ved solnedgang falder i en tung søvn, som optakt til en forudsigelse af hans efterkommeres tid som fremmede, og tiden for, hvornår de skal vende tilbage til det fædreland, samt Abrams egen tid for, hvornår han selv skal vende tilbage til sine fædre.

Spørgsmålet blev derfor: Hvad med det midt imellem, som hverken kan siges at være forberedelse eller udførelse? Hvad med v.11-16? Hvorfor har forskningen ikke problematiseret, at dyreriten starter i v.9-10, bliver afbrudt med v.11-16, og først genoptages og udføres i v.17? Jeg mente derfor, at dyreriten måtte tolkes på ny, og på en måde, som integrerede de mellemliggende vers i dyreriten. I stedet for at operere med en dyrerite i to faser, dvs. en forberedelsesfase og en udførelsesfase, var min idé at anvende en model med tre faser, som tog højde for de mellemliggende vers. Svaret fandt jeg i bogen *The rites of passage*⁴ (fransk, *Les rites des passage*), hvor Arnold van Gennep for første gang introducerer den trefasede overgangsritemodell.

3. Den "van gennepske" vinkel, til Trumbull og tilbage igen

I kapitlet om territorial passage genfortæller van Gennep en historie, lånt fra Henry Clay Trumbulls bog *The Threshold Covenant*, om den tidligere unionsgeneral og præsident, Ulysses S. Grant, og en særlig oplevelse han havde, da han, på en rejse i 1870'erne, ankom med skib til den egyptiske by Asyut og gik fra borde. Han skriver:

when General Grant came to Asyut, a frontier point in Upper Egypt, a bull was sacrificed as he disembarked. The head was placed on one side of the gangplank and the body on the other, so that Grant had to pass between them as he stepped over the spilled blood.⁵

Han skriver videre:

The rite of passing between the parts of an object that has been halved, or between two branches, or under something, is one which must, in a certain number of cases, be interpreted as a direct rite of passage by means of which a person leaves one world behind him and enters a new one.⁶

Grants *rite de passage* er interessant, fordi den strukturelt set ligner dyreriten i Gen 15,7-21; men van Gennep forbinder ikke de to, da han øjensynligt ikke kender dyreriten i Gen 15,7-21. Det gør derimod H. C. Trumbull, som ser begge i en række af strukturelt beslægtede ofre, han betegner

² For en uddybende liste, se G. F. Hasel. 1981. "The Meaning of the Animal Rite in Genesis 15", JSOT 19, 61-78.

³ F.eks. C. Westermann. 1981. *Genesis. 2. Teilband Genesis 12-36*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 265.

⁴ Arnold van Gennep. 1960. *The rites of passage*, The University of Chicago Press, Chicago.

⁵ Ibid., 19.

⁶ Ibid.

som grænseofre⁷.

Ifølge Trumbull var grænseovergange mellem territorier gerne markeret med portaler, dobbeltsøjler, steler eller andre monumenter. Han nævner f.eks. Ashurnâsirapli [Ashurnâsirpal], konge af Assyrien, 885-860 f.kr., der marcherede med sine hære til Libanons skråninger, og til Vestlandets store hav, og ved Ammanusbjergene udfærdigede og opsatte en sejrstele, og ofrede til guderne. Også templer kunne markere grænser eller tærskler; men hvor der ikke var portaler, dobbeltsøjler og steler, var det praksis at adskille eller dele offerdyr, for således at lave en passage, som gennem en dør eller port, når en grænse skulle passeres. General Grants passage mellem den tvedelte tyr er sådan et eksempel, ligesom Trumbull også nævner den store Hajj processions årlige tilbagevenden fra Mekka til Syrien. Han skriver:

Sheep and oxen are sacrificed before the caravan, their blood being poured out in the middle of the road, and their bodies being divided and placed on either side of the way. Then those who approach by this "new and living way," on the boundary line of their country, renew their covenant with those within, by passing over the blood.⁸

Det er i den forbindelse Trumbull nævner dyreriten i Gen 15,7-21, som han anser for at være et tilsvarende grænseoffer, udført på grænsen til det forjættede land, ved Kana'ans sydlige grænse. Trumbulls tolkning af dyreriten er, at Gud, ved at passere mellem de tvedelte dyr [som en ryggen-ovn og flammende fakkel], forsikrer Abram om, at han vil beskytte rigets grænser, ligesom Nebukadnesar lang tid efter ønskede, at hans gud, Nebo, ville beskytte rigets grænse eller tærskel. Hvad Trumbull ikke så, var at Grants, såvel som den store Hajj processions passage gennem de overskårne dyr, er territoriale overgangsriter. Med van Gennep i tankerne mente jeg det samme kunne være tilfældet med dyreriten i Gen 15,7-21.

4. Hypotese og arbejdsgang

Jeg opstillede derfor hypotesen, at dyreriten i Gen 15,7-21 var en *rite de passage*, en overgangsrite, og at den strukturelt set fulgte van Genneps skematisering af overgangsritens tre faser, i hhv. en separationsfase, liminalfase og inkorporationsfase. Fordelen ved hypotesen var, at den gjorde det muligt at inkorporere det fremmedartede intermezzo i v.11, den tidligere nævnte tunge søvn i v.12, og de følgende fire vers, v.13-16, som en integreret del af et sammenhængende ceremonielt forløb, der strakte sig fra v.9-17. Alle de mellemliggende vers var nemlig udpræget liminale.

For at bekræfte hypotesen delte jeg specialet i to. I første del undersøgte jeg selve dyreriten, for i rækkefølge hhv. at påvise separation, liminalitet, og inkorporation i min primærtekst. I anden del undersøgte jeg særligt fem strukturelle paralleller, jeg alle betragtede som "overgangstekster". Én var påskens etymologiske ophav i Ex 12,13.23, som fortæller, at Jahve vil *passere* de israelitiske huse, hvor blodet fra et slagtet lam eller kid er smurt på indgangsportalens stolper og overligger (jf. også v.3.6-7). En anden var israeliternes passage gennem havet i Ex 14,1ff., hvor bevægelig ild i midten er inverteret til ubevægeligt vand på flankerne, og døde dyr på flankerne til bevægelige mennesker i midten. En tredje og fjerde er Dom 7,1ff. og Dom 15,1ff., hvor hundelignende mænd og ræve, med fakler, passerer fjendens linjer. En femte er Jer 34,18-19 og ihukommelsen af judæiske og jerusalemitiske stormænds passage gennem en kalvs halvdele.

5. De vigtigste resultater i undersøgelsens første del

Den første opgave var at finde spor efter separation i min primærtekst. Selve den ceremonielle handling starter, i v.9, med et guddommeligt bud til Abram, om at hente småkvæg og duer, som Abram uden videre, i v.10, skærer midt over, på nær duerne, og lægger tilrette i en allélignende formation. Handlingen med at skære kvæget over, og adskille dueungen fra turtelduen, er kon-

⁷ H. C. Trumbull. 1896. *The Threshold Covenant*, link: <http://www.archive.org/details/thresholdcovenan011909mbp>, 184ff.

⁸ Ibid.

krete separationshandlinger.

Mht. til typen af dyr, er flere kommentatorer opmærksomme på, at de konnoterer offer, fordi det er rene og offeregnede dyr. Med henvisning til Mary Douglas går forskeren, Gordon J. Wenham, et skridt videre, og påstår at de offeregnede dyr er repræsentative for israelitter⁹. Denne påstand forsøgte jeg at underbygge ved at undersøge ordet פִּגְרָה, som senere i v.11 bliver brugt om de døde dyr i betydningen *kadaver*. Jeg fandt ud af, at ordet næsten eksklusivt bliver anvendt om menneskers lig¹⁰. Wenham måtte altså have ret i, at dyrene er repræsentative for israelitter; men der var vel at mærke tale om døde israelitter. Denne erkendelse var nøglen til at forstå den senere scene i v.11, hvor en rovfugl dykker ned på kadaverne. For med erkendelsen af dyrenes repræsentative rolle i forhold til døde israelitter, kunne jeg fastslå, at scenen ikke er særegen, men direkte sammenlignelig med en scene i 2 Sam 21,10, hvor en af Sauls hustruer, Rispa, ligesom Abram, våger over det døde afkom. Denne scene lader vi stå et øjeblik, for nu kunne en konklusion drages vedrørende de henrettede dyr i Gen 15,10; nemlig at Abram udførte et symbolsk afkomsoffer, allerede inden episoden med Isak i Gen 22,1-19. Dette er mig bekendt ikke tidligere set. Sammenholdt med, at forskeren Hugh C. White¹¹ i bund og grund mener, at man i Gen 22 sporer en initiationsrite, altså en overgangsrite, og med, at den ceremonielle handling i Gen 15,7-21 indledes med en separation, kunne dyreriten i Gen 15,7-21 meget vel være en overgangsrite.

Den næste opgave var nu at spore liminaliteten i v.11-16. Abrams rolle, som kadavernes fugleskræmsel i v.11, var, ud fra Risparallellen og med henvisning til tre andre paralleller¹², efter alt at dømme en form for ret adfærd og håndtering af lig til bevarelse inden begravelse. I forhold til en liminal fase, er Abrams situation altså sammenlignelig med den vågende enkes. Sammen med de afdøde konstituerer begge en særlig gruppe placeret mellem de levendes og dødes verden, hvilket i det følgende v.12 understreges både af solens nedgang (de lange skyggers tid) og den tunge søvn¹³.

I undersøgelsen af det, der ofte er blevet set som en tilføjelse, nemlig Gen 15,13-16, blev en vigtig erkendelse, at den opridsede periode på 400 år og fire slægtled, uden videre kunne betragtes som en liminalfase. Særligt det fjerde slægtled i v.16, kunne tolkes som en følgende sone- eller lutringsperiode, svarende til den strafudmåling på tre, indtil fire, slægtled, som man også finder i f.eks. Ex 20,5 og Num 14,18.

⁹ Gordon J. Wenham. 1982. "The Symbolism of the Animal Rite in Genesis 15: A Response to G. F. Hasel, JSOT 19 (1981)", JSOT 22, 134.

¹⁰ Om menneskers lig (Lev 26,30; Num 14,29.32-33; 1 Sam 17,46; 2 Kong 19,35; 2 Krøn 20,24-25; Es 14,19; 34,3; 37,36; 66,24; Jer 33,5; 41,9; Ez 6,5; 43,7,9; Am 8,3; Nah 3,3). Om menneskers udmattelse (1 Sam 30,10.21). Om døde kroppe (Jer 31,40).

¹¹ Hugh C. White. 1979. "The Initiation Legend of Isaac.", Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft 91:1, 1-30.

¹² Deut 28,26, Jer 7,33 og Jer 8,1-2.

¹³ Hvad angår den tunge søvn, viste mine undersøgelser at der var tale om en liminal tilstand, der pegede mod den fysiske død. Den dorske må sulte (Ordsp 19,15); profeterne har fået lukket deres øjne, og seerne dækket deres hoveder til (Es 29,10); Adam er ikke længere hel og på vej mod et opslidende liv i den "virkelige" verden (Gen 2,21, se v.17-19); Saul er tæt på at blive slået ihjel (1 Sam 26,12, se v.8-10); og personen i Jobs Bog bliver mindet om sin dødelighed (Job 4,13, se v.19-21; 33,15, se v.18-22). Samtidigt er den tunge søvn også en tilstand i uvidenhed, og i hvert faldt for Adam, Abram, Saul, og personen i Jobs Bog, en overgang og tærskel til en særlig indsigt og erkendelse. Den tunge søvn forstået en momentær og symbolsk død, der fører til indsigt og erkendelse, er desuden en af van Genneps fokusområder i undersøgelsen af overgangsriter (van Gennep 1960, 108. Sml. i øvrigt også med Jakobs drøm i Betel Gen 28,10-22, hvor forfatteren antageligt hen-sætter Jakob i en symbolsk død, ved at lade ham hvile på et gærde af sten.

Sidste opgave, i specialets første del, var at finde spor efter inkorporation. Dyreriten kulminerer som sagt med, at en rygende ovn og flammende fakkel passerede gennem alléen af døde dyr i v.17. Det er ellers god latin at mene, at den rygende ovn og flammende fakkel henviser til pagts-guden fra Sinaj; men den rygende ovn og flammende fakkel har også andre interessante paralleller. En af de mere påfaldende er Livjatan i Jobs Bog¹⁴, hvor beskrivelsen af Livjatan fungerer som et inkorporativt tegn, der markerer overgangen til en ny relation mellem Job og Gud¹⁵. En tilsvarende parallel findes i Es 31,9, hvor talen er om ovnen og lyset, dvs. templet i Jerusalem. Med disse paralleller in mente, virker Abrams indledende separationshandling i Gen 15,(9-)10, hans efterfølgende liminale vågehandling i v.11, hans liminale søvn i v.12, og de i øvrigt liminale v.13-16, nærmest systematisk i forhold til den guddommelige inkorporation i v.17.

6. De vigtigste resultater i undersøgelsens anden del

I undersøgelsens anden del behandlede jeg de fem strukturelle paralleller. Påskepassagen i Ex 12(,13.23); passagen gennem havet i Ex 14(,1ff.); Dom 7(,1ff.) og Dom 15(,1ff.), hvor hundelignende mænd og ræve, med fakler, passerer fjendens linjer; endelig Jer 34(,18-19), hvor stormænd passerer gennem en kalvs halvdele. Undersøgelsens vigtigste resultater var, at alle strukturelle paralleller grundlæggende promoverer en adskillelse, enten fra fremmede eller mellem landsmænd, og at adskillelsen, gennem en passage eller overgang, markerer et nyt eller fornyet forhold til Gud. Det er f.eks. tilfældet i Jeremiasfortællingen, hvor stormænd frigiver trælbundne landsmænd, ved at passere gennem en overskåret kalv, for derved at genoprette forholdet til Gud¹⁶.

7. Konklusion

Konklusionen på specialet blev, at Abram, og dermed hans efterkommere, gennem det ceremonielle forløb, indtræder i et nyt forhold til Gud, idet Gud kommer nær. Det sker gennem tre faser, som følger Arnold van Genneps klassiske overgangsriteskema. I den første fase i Gen 15,9-10, separationsfasen, forbereder Abram Guds ankomst; i den næste fase i v.11-16, liminalfasen, afventes; mens Gud i den sidste fase i v.17, inkorporationsfasen, ankommer mellem overskårne og adskilte dyr, som en rygende ovn og flammende fakkel. For første gang var der her tale om et sammenhængende ceremonielt forløb, der strakte sig fra v.9-17.

8. Efterskrift. Den røde løber og Herrens vej

Efterfølgende er jeg blevet opmærksom på, at Guds særlige entré i Gen 15,17 måske ikke er uden genkendeligt sidestykke. I en antik græsk kontekst beskriver historikeren Herodot, i sin *Historie* fra omkring 440 f.kr., en episode, hvor den persiske kong Xerxes brutalt straffer Pythios for at ville unddrage sin ældste søn fra krigen mod grækerne. Straffen bliver, at Pythios' ældste søn bliver delt i to, og hver del lagt på sin side af vejen, hvorefter Xerxes og hele hans hær marcherer gennem de overskårne stykker. Denne rite finder sted umiddelbart før passagen over Hellesponten. I forlængelse kan man nævne den græske dramatiker Aischylos, som antyder en lignende rite, måske endda med denne in mente, når han i stykket *Agamemnon*, fra 458 f.Kr., lader den hjemvendte kong Agamemnon betrede en rød sti, kun guder burde vandre ad. Sammen med de tidligere nævnte egyptiske og syriske riter, hvor det tillige er højstatuspersoner, der udfører passagen, kunne man overveje, om ikke dyreriten i Gen 15,7-21 er en *Herrens vej*, og som sådan en variant af Aischylos' røde løber?

¹⁴ Job 41,6.11-12.

¹⁵ Beskrivelsen af Livjatan (Job 40,15-41.26); den nye relation (42,1ff.).

¹⁶ Jf. Jer 34,15, hvor der alluderes til passagen. Da det i Jeremiasparallellen er stormændene, som udførte passagen, kan riten betegnes som en bortsendelsesrite. Ifølge van Gennep er bortsendelsesriter modparten til initia- tionsriter, og kan derfor, strukturelt set, være identiske (van Gennep 1960, 113). Med det in mente kan man forklare, at riten i Jeremiasparallellen, strukturelt set, ligner dyreriten i Gen 15,7-21, uden at de dermed behøver at være identiske.